

A környezeti fenntarthatósággal kapcsolatos közigazgatási attitűdök

KIS NORBERT¹ – PÁLVÖLGYI TAMÁS² – SZÚCS GÁBOR³
– GYÓRFYNÉ KUKODA ANDREA⁴ – KLOTZ BALÁZS⁵

A szerzők 2022 őszén, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Környezeti Fenntarthatósági Intézetének megalakulásakor egy kérdőívet állítottak össze a hazai közigazgatási tisztviselők fenntarthatósággal kapcsolatos tájékozottsága, az ez alapján kialakult szemléletmódjuk és értékrendjük, illetve a munkakörükön belül és kívül tanúsított környezettudatos magatartásmintáik feltérképezésére. Ugyan a kutatók nem közelítettek preconcepciókkal a munkához, a cikkben részletesen ismertetett eredmények számos váratlan, pozitív eredményt hoztak. Emellett értékes szempontok fogalmazódtak meg nemcsak a közigazgatásban dolgozók, hanem általában a magyar értelmiségi réteg környezetiszemlélet-formálásának fejlesztésére nézve is.

Kulcsszavak: környezeti fenntarthatóság, attitűdvizsgálat, köztisztviselők

Attitudes towards Environmental Sustainability in Public Administration

In autumn 2022, with the establishment of the Institute for Environmental Sustainability at the National University of Public Service, the authors compiled a questionnaire to map the Hungarian public servants' level of sustainability awareness, the resulting attitudes and values, and the patterns of environmentally conscious behaviour exhibited by them within and outside their professional environment. While the researchers did not approach this survey project with preconceptions, the results detailed in the article yielded a number of unexpected positive findings. In addition, valuable points were

- 1 Egyetemi tanár, intézetvezető, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Környezeti Fenntarthatósági Intézet, e-mail: kis.norbert@uni-nke.hu
- 2 Egyetemi docens, dékánhelyettes, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Víz tudományi Kar, e-mail: palvolgyi.tamas@uni-nke.hu
- 3 Vendégkutató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Környezeti Fenntarthatósági Intézet, e-mail: szucs.gabor.laszlo@uni-nke.hu
- 4 Adjunktus, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar Közpénzügyi Tanszék, e-mail: gyorfyne.kukoda.andrea@uni-nke.hu
- 5 Doktori hallgató, igazgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatási Továbbképzési Intézet, e-mail: klotz.balazs@uni-nke.hu

raised for the development of environmental awareness not only among public administrators, but also among Hungarian intellectuals in general.

Keywords: environmental sustainability, attitude survey, public servants

Bevezetés – a kutatás célja és módszere

A fenntarthatóság összkormányzati kérdés, a közigazgatás minden ágazata, minden szakterülete és minden szintje szakpolitikai, igazgatási és szabályozási feladatokkal kapcsolódik az ökoszisztéma fenntarthatóságának céljaihoz. Az államkormányzás a fenntarthatóságot célzó beavatkozás optimális szintje, mivel erőforrásokkal, hatáskörrel, a változásokhoz szükséges potenciával és felelősséggel rendelkezik. A közigazgatási tisztviselőknek a környezettel kapcsolatos szemlélete, attitűdje a fentiek miatt is kiemelten fontos. A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Környezeti Fenntarthatósági Intézete által 2022 decemberében végzett attitűdfelmérés 2900 magyar kormányzati igazgatási tisztviselő anonimizált, online kérdőívvezésén alapult. A felmérés vizsgálta a válaszadók nemi és életkori arányait is, amelyek a szemléleti jelenségek meghatározói, ebből következően egyes javaslatok, következtetések tényezői lehetnek. Az életkori arányok az 1946–1964-es (boomer-), az 1965–1979-es (X), az 1980–1995-ös (Y) és az 1996–2010-es (Z) generációk szerinti bontásban jelentek meg.

A válaszadók munkahelyének közigazgatási szervezeti helye, ebből következően budapesti/vidéki pozíciója is a válaszok elemzésének szempontjai között szerepelt:

- a) minisztérium;
- b) különleges jogállású szerv;
- c) központi kormányzati igazgatási szerv vagy annak területi szerve;
- d) központi hivatal;
- e) kormányzati főhivatal;
- f) fővárosi, megyei kormányhivatal;
- g) járási hivatal;
- h) helyi önkormányzat.

A válaszadók besorolási fokozata, vezetői, illetve nem vezetői beosztása, a közszolgálatban eltöltött éveinek száma, legmagasabb iskolai végzettsége tovább árnyalták az elemzést. A felmérés a válaszadók körében vizsgálta a humán fenntarthatóság minőségi jellemzőit, az úgynevezett tudásmutatók közül a felsőfokú végzettségűek, a tudományos végzettségűek arányát, a továbbképzésben részt vevők arányát is.⁶ A szerzők megítélése szerint a felmérés reprezentatív értékű, amennyiben 2900 fő, 80%-ban

⁶ CSATH 2020: 50; NAGY 2020: 67.

diplomás magyar felnőtt véleménye a hazai felnőtt-társadalom környezeti fenntarthatósággal kapcsolatos szemléletéről is közelítően pontos metszetet ad.

A kérdéseket három területre strukturáltan határoztuk meg:

1. Környezeti fenntarthatósági ismeretek
2. Zöldezemlélet és értékorientáció
3. Környezeti fenntarthatósági „gyakorlat” a köztisztviselői munkában

Az alábbiakban a kérdőívben szereplő 27 kérdést és az azokra született válaszok elemzését az eredeti sorrendben, e három tématerület köré strukturálva adjuk közre.

1. Környezeti fenntarthatósági ismeretek

1.1. A nyitókérdés az éghajlatváltozással kapcsolatos kockázati percepciót vizsgálta: „Mi a véleménye az alábbi állításról? A tudósok túlnyomó többsége egyetért abban, hogy a felgyorsult éghajlatváltozás valós kockázat, amit az emberi tevékenység okozott.” A válaszlehetőségek az alábbiak voltak:

- Igaz.
- Hamis.
- Az első része (valós kockázat) igaz, de a második része hamis.
- Az első részével (valós kockázat) nem értek egyet, a második része nem bizonyított.
- Nem tudom.

A válaszadók túlnyomó része (85%-a) az állítást igaznak tartotta, ezzel tükrözve az emberiségnek a klímaváltozás jelenségében játszott felelőssége körül kialakult, széles körű társadalmi konszenzust. A „kisebbségi”, klímaszkeptikus irányzatot képviselők (akik kételkednek a klímaváltozás antropogén eredetében) egyértelműen az idősebb középkorúak (az 1965–1979 közötti időszakban születettek) köréből kerültek ki, ami arra enged következtetni, hogy az idősebb generáció kevésbé nyitott az emberi tevékenység globális léptékű klímaalakító hatásának felismerésére. A köztisztviselői besorolás, iskolai végzettség szerint nem mutatkozott szignifikáns különbség az antropogén klímaváltozást elismerők és az azt tagadók között, ami arra utal, hogy a kérdés megítélésében elsősorban nem az ismeretek, hanem inkább a korfüggő, kulturális alapú értékrendelemek lehetnek meghatározók.

1.2. A következő kérdés a levegőtisztasággal kapcsolatos ismeretekre irányult: „Véleménye szerint milyen általános megállapítás tehető Magyarország levegőminőségéről? Válassza ki azt az egy választ, amivel leginkább egyetért!” A válaszlehetőségek ezek voltak:

- Évente 10 ezernél többen halnak meg a rossz levegőminőség miatt, ezáltal a légszennyezés a legnagyobb környezeti probléma hazánkban.
- Elsősorban az ipari és közlekedési forrásokból származó légszennyező anyagok kibocsátása felelős a magyarországi levegőminőség kedvezőtlen alakulásáért.

- Az EU-csatlakozásunk óta – a kötelező levegőminőségi határértékek szigorodása miatt – folyamatosan javul hazánk levegőminősége.
- Nem látok gondot a hazai levegőminőség kapcsán.

A helyes választ – évente 10 ezernél többen halnak meg a rossz levegőminőség miatt, ezáltal a légszennyezés a legnagyobb környezeti probléma hazánkban – a válaszadónak mindössze 20%-a találta el, amiből e fontos kérdés terén uralkodó számottevő ismerethiányra lehet következtetni. Figyelemre méltó, hogy a férfiak körében 7%-kal nagyobb a helyes válasz aránya, aminek feltételezhető háttere a nemek szerinti aszimmetrikus érdeklődés. A válaszolók nagyobb része (59%) az ipari és közlekedési légszennyezésnek tulajdonítja a legnagyobb jelentőséget, de a folyamatosan javuló levegőminőségre is több mint 13% szavazat érkezett.

Jellegzetes eloszlást mutat a helyes válaszok aránya a foglalkoztatók szerinti bontásban. A kormányzati főhivatalok, központi hivatalok, a minisztériumok és a különleges jogállású szervek tisztviselői 25–30% arányban jelölték be a helyes választ, míg az önkormányzatok és a kormányhivatalok munkatársainál ez az arány mindössze 17–19%. Ez az eredmény azért figyelemre méltó, mert a háztartási fűtésből eredő levegőminőségi problémák elsősorban települési és járási szinten jelentkeznek, de éppen ezen a szinten vannak a legnagyobb ismerethiányok. Mindez arra enged következtetni, hogy a helyi és járási szintű közigazgatás dolgozói számára célszerű lenne a levegőminőség témakörében képzéseket szervezni.

A levegőminőségi ismeretek a tisztviselői életpályán eltöltött évek alapján való értékelése szerint a „korfa két végén”, a 4–8 éve és a 26 évnél hosszabb ideje tisztviselőként dolgozók körében észlelhető valamivel magasabb hibás válaszarány.

1.3. A tisztviselők „a hazai természetes vizek állapotával” kapcsolatos véleményére irányult ez a kérdés. A válaszlehetőségek az alábbiak voltak:

- A helyzet nem fenntartható, elszennyezzük és túlhasználjuk a vizeinket.
- A vizes élőhelyek csökkenése jelenti a legnagyobb gondot.
- Elsősorban a belföldi szennyezés ad okot az aggodalomra.
- A víz mennyiségének csökkenése (például aszály) a legnagyobb gond.
- Magyarország víznagyhatalom, bőségesek a készleteink, nincsenek minőségi és mennyiségi problémáink.

2022 során az elmúlt száz év legcsapadékhányosabb időjárását tapasztalta meg a magyar lakosság; ez az aszályos év hasonló rekordnagyságú mezőgazdasági károkat és az erdők, tavak jelentős degradációját okozta. A budapesti agglomeráció egyes településein ivóvíz-korlátozást voltak kénytelenek bevezetni. Az év elején bekövetkezett, a Sajót érintő súlyos környezeti katasztrófa nemcsak a közvetlenül érintettek életét zavarta meg, hanem a sajtóban is nagy visszhangot kapott.

Ezek az események feltételezhetően élénken élnek az emberek emlékezetében, ami jelentősen befolyásolhatta a választásukat. A 2946 válaszból a fenntarthatatlan hasz-

nálat és a víz mennyiségének csökkenése opciók csaknem azonos számban szerepelnek; a válaszok több mint 2/3-át, 69,7%-ot teszik ki. Az eredményekből szembetűnő, hogy a köztisztviselők általános vélekedése a hazai vizek állapotáról erőteljesen negatív; a vizes élőhelyek megőrzését magas, a válaszadók csaknem 17,6%-a találta a legfontosabb problémának, akik jórészt a fiatalabbak közül kerültek ki. Megfontolandó tapasztalat, hogy Magyarország víznagyhatalomként való értelmezése a köztisztviselők körében nem talált egyetértésre.

1.4. A negyedik kérdés azt vizsgálta, hogy „Magyarország területének mekkora részét borítja erdő”. A válaszlehetőségek az alábbiak voltak: 8%, 16%, 21%, 26%, 32%, 40%.

Az erdők rendkívül fontos szerepet játszanak a klímaváltozás elleni küzdelemben. Az erdő a víz bölcsője, visszatartja, elpárologtatja a vizet, valamint hozzájárul a biodiverzitás fenntartásához.

„A természetes, természetszerű és származék erdők hazánkban mintegy 1,03 millió hektáron (53%) találhatóak, míg az elsősorban a társadalom faanyagigényét kiszolgáló átmeneti és kultúrerdők, valamint a faültetvények területe kb. 900 ezer hektár (47%). [...] Az országos jelentőségű védett természeti területeknek több mint a fele, mintegy 53%-a erdő. Ez azt jelenti, hogy jelenleg az ország erdeinek 22%-a található védett természeti területen, amelynek közel ötöde került fokozott védelem alá. [...] [A] Natura 2000 területekkel együtt már az erdők több mint 40%-a került valamilyen szintű védelem alá, azaz az elmúlt évtizedben megduplázódott azoknak a területeknek a száma, ahol a természetvédelmi érdekek előtérbe juttatása kiemelt fontosságú.”⁷

Ugyan csak 38% jelölte meg a helyes választ, a válaszok 77,6%-a a 16–26%-os sávban mozgott, ami azt mutatja, hogy általános szinten a köztisztviselők e tekintetben megfelelően tájékozottak. Az életkor nem mutatott eltérést a kérdés megítélésében. A foglalkoztató szervezet szerinti szűrés azt mutatta meg, hogy a legtöbb helyes választ a kormányzati főhivatalokban, központi hivatalokban és igazgatási szerveknél, illetve a minisztériumban dolgozók adták, míg valamivel az átlag alatt szerepeltek a helyi önkormányzati és járási hivatalokban dolgozók. A kérdőívet a legnagyobb létszámban kitöltő megyei vagy fővárosi hivatali dolgozók kismértékben az átlag feletti tájékozottságot mutattak. A köztisztviselők képzettségi mutatói alapján elvégzett vizsgálat kimutatta, hogy az érettségivel rendelkezők ismeretei voltak e témában a legkevésbé kielégítőek (29% helyes válasz), és a végzettség növekedésével a helyes válasz aránya jelentősen növekvő tendenciát mutatott (PhD/DLA 49,9%).

1.5. A következő kérdés az üvegházhatású gázok ágazati kibocsátási forrásaival kapcsolatos ismereteket vizsgálta. „Véleménye szerint Magyarországon mely ágazatok,

⁷ KOVÁCSÉVICS 2014: 13, 29.

tevékenységek felelősek LEGINKÁBB az üvegházhatású gázok kibocsátásáért? Válassza ki a 3 legjelentősebbet az alábbi listából!” A válaszlehetőségek ezek voltak:

- háztartási fűtés;
- műtrágya-felhasználás;
- tűzifahasználat;
- turizmus;
- közlekedés;
- autóipar;
- állattartás;
- építőipar;
- középületek fűtése;
- erőművi villamosenergia-termelés;
- cementgyártás.

A válaszadók nagyobb része (körülbelül 70%) helyesen ítélte meg, hogy a legnagyobb üvegházhatásúgáz-kibocsátás forrásai a háztartási fűtés, a közlekedés és az erőművi villamosenergia- és hőtermelés. Ugyanakkor a válaszokban számottevően túlértékelt a közlekedés és alulértékelt a háztartási fűtés szerepe. Nincs jelentős különbség a nemek szerinti válaszokban, illetve a vezető, nem vezető dimenziókban sem.

Ugyanakkor egyértelműen látszik, hogy az iskolai végzettséggel egyenes arányban javul a helyes válaszok aránya; például a közlekedés „túlmérése” 5%-kal magasabb a csak érettségivel rendelkezők körében, mint az egyetemi végzettségűeknél. Ez arra utal, hogy a fenntarthatósággal, éghajlatvédelemmel kapcsolatos képzettségekbe érdemes az alacsonyabb képzettséggel rendelkezőket is bevonni.

1.6. A következőkben a lakossági fogyasztás napi gyakorlatában megjelenő környezet-szennyezés tudatosságának egy pontját vizsgálta a felmérés: miért károsak a természetbe kerülő műanyag hulladékok?

A műholdfelvételekből ismerjük a kontinensnyi méretű, a Csendes-óceán északi részén úszó szemétfoltot, amelynek középső része körülbelül 1 millió km², míg külső részeinek területe további 3,5 millió km²-re becsülhető. A vízben úszó műanyag-szemét az UV-sugárzás hatására lassan bomlik (fotodegradáció), és belőle folyamatosan hormonhatású vegyületek diffundálnak a vízbe. A műanyag-szemét a hullámmozgással is aprózódik, és a vízimadarak, halak, puhatestűek által bekerül a táplálékláncba, beláthatatlan következményeket okozva az óceáni ökoszisztémában.⁸

A válaszadók többsége (több mint 50%-a) szerint „a műanyagok a talaj és a talajvíz mikrobiológiai állapotát változtatják meg, ezzel talajok termőképességét kedvezőtlenül befolyásolják”, ehhez képest csak 28% választotta a helyes választ, amely szerint: „A műanyagok aprózódnak és így bejutva az emberi és állati szervezetbe, egészségügyi kockázatot jelentenek.” Tíz megkérdezettből kettő tévesen úgy gondolta, hogy

8 BARANYAI–CSERNUS 2018: 49.

nem a fenti problémák fontosak, hanem hogy „[a] műanyagokból kioldódó anyagok toxikusak és közvetlenül károsítják a növény- és állatvilágot”, vagy „[a] műanyagok az ivóvízbázist veszélyeztetik, rontják a felszíni és felszín alatti vizek minőségét”.

A válaszok enyhe korrelációt mutatnak a válaszadók életkorával, eszerint a boomer és az X generáció kétszer akkora tévedési aránnyal válaszolt, mint az Y és Z generáció. A tudományos kutatások csak az utóbbi években tudósítottak arról, hogy a műanyagok nem egyszerűen a természet képét romboló hulladéknak tekintendők, hanem lebomlanak, és mikroműanyagként bekerülnek a táplálékláncba – a lánc végén az emberek szervezetébe is az elfogyasztott húson, különösen a halételeken keresztül. Tanulságos, hogy mindez még a megkérdezettek 1/3-ában sem tudatosult.

A válaszok helyességének aránya az iskolai végzettséggel nem mutatott összefüggést. A fentiek rámutatnak arra, hogy a többség műanyagszennyezéssel kapcsolatos szemléletében még mindig nem szerepel az állatvilág és ezen keresztül a saját emberi egészségünkre káros hatások szempontja. Mivel a műanyag egészségre való káros hatásával kapcsolatban viszonylag új tudományos felismerésről van szó, nagyon fontos az iskolai edukáció és a médián keresztüli tudatosítás fejlesztése.

1.7. A nemzetközi éghajlatvédelemmel kapcsolatos ismereteket mérő kérdés: „Ismeretei szerint milyen céljai vannak a 2015. évi Párizsi Megállapodásnak?” A válaszlehetőségek az alábbiak voltak:

- A biológiai sokféleség védelme és a világ esőerdei erdőirtásának megszüntetése.
- A globális felmelegedés 2 Celsius-fok alatti szinten tartása, törekedve a 1,5 Celsius-fokra való korlátozására.
- A Párizsi Megállapodásban részt vevő államokban az üvegházhatású gázok kibocsátása 2030-ban nem haladhatja meg az 1990-es szintet.
- A Párizsi Megállapodásban részt vevő államoknak együttesen kell elérni a karbonsemlegességet (azaz az összes kibocsátásuk nem haladhatja meg a megkött CO₂ mennyiségét).
- Országokra lebontott, differenciált kibocsátáscsökkentési pályákat határoz meg, amelyek betartása jogilag kötelező.

A válaszadók mindössze 39%-a találta el a helyes választ (a globális felmelegedés 2 Celsius-fok alatti szinten tartása, törekedve a 1,5 Celsius-fokra való korlátozására). Nincs szignifikáns különbség a foglalkoztató szervezetek jogállása szerinti megoszlásban; ugyanakkor a központi kormányzati hivatalokban valamivel nagyobb a helyes válaszok aránya.

Ha a közigazgatási besorolási fokozat vonatkozásában vizsgáljuk a válaszokat, akkor számottevően magasabb a helyes válaszok aránya a kormánytanácsos, főtanácsos, illetve ezek vezetői kategóriáiban; itt ez 50%-ot is elér. Ez arra utal, hogy a tapasztaltabb, hosszabb közigazgatási életúttal rendelkezők jobban ismerik a nemzetközi megállapodásokat. Ugyanakkor érdekes módon a végzettségnek nincs jelentős hatása ezen ismeretekre.

1.8. A következő kérdés a klímaszemlélet tudásalapjait vizsgálta. A „véleménye szerint mit jelent a klímavészhelyzet?” kérdésre a válaszadók csupán fele azonosította a klímavészhelyzet fogalmát a 2015. évi párizsi klímaegyezménnyel és az ennek nyomán az ENSZ által elindított cselekvési felhívással. A Párizsi Megállapodás ad tartalmat a klímavészhelyzet fogalmának: a globális átlaghőmérséklet emelkedése és a karbonkibocsátás trendje közötti összefüggés olyan szintet ért el, hogy a következő három évtizedben veszélyhelyzeti logikával kell megközelíteni és radikálisan csökkenteni az ÜHG-kibocsátást.

A véleményezők 1/5-e szerint a klímavészhelyzet „politikai deklaráció, nincs jogi háttere, kommunikációs célokat szolgál”, szintén 1/5 egyáltalán nem tudott válaszolni a kérdésre. A válaszadók 10%-a a magyar jogi szabályozáshoz kötődő jogi definícióként tekint a klímavészhelyzetre. A választ „nem tudással” elutasítók kétszer nagyobb arányban vannak az alacsonyabb végzettségűek között, mint a felsőfokú végzettségűek között. Ugyanez az aránykülönbség az idősebbek és a fiatalabbak között is fennáll, a Z generáció körében kétszer többen nem tudják semmivel azonosítani a klímavészhelyzet fogalmát. Ezek az eredmények azt sugallják, hogy minden eszközzel fokozni kell a tájékoztatás és a továbbképzés hatékonyságát a klímavészhelyzet megértésének érdekében.

2. Zöldszemlélet és értékorientáció

2.1. Az éghajlatváltozással kapcsolatos személyesattitűd-vizsgálat nyitókérdése: „Véleménye szerint melyek lehetnek a személyes teendőink az éghajlatváltozás elleni küzdelemben? Állítsa fontossági sorrendbe az alábbi állításokat, a legfontosabbal kezdje!” A válaszlehetőségek az alábbiak voltak:

- kerülje a túlfogyasztást és a pazarlást;
- ismerje meg az éghajlatváltozással kapcsolatos tudományos ismereteket;
- csökkentse a személygépkocsi-használatot;
- csökkentse a háztartása fűtésienergia-felhasználását;
- csökkentse a háztartása villamosenergia-felhasználását!

A válaszadók túlnyomó része, majdnem 86%-a két választ rangsorolt az első helyre: (1) kerülje a túlfogyasztást és a pazarlást és (2) ismerje meg az éghajlatváltozással kapcsolatos tudományos ismereteket. E magas arány mutatja, hogy a hivatalnoki kar általában tisztában van a klímaváltozás elleni egyéni/családi fellépés hatékonyságával.

A rangsorolás nemek szerinti eloszlása nem szignifikáns, de érzékelhető különbséget mutatott: a nők körülbelül 4%-kal magasabb arányban sorolták első helyre az ismeretszerzést, a férfiak pedig a fogyasztás mérséklését részesítették előnyben. Az életkor, illetve foglalkoztatás jellege (kormányhivatal, helyi önkormányzat és járási önkormányzat) nem mutatott számottevő különbséget a válaszokban.

2.2. A következő kérdés azt vizsgálta, hogy a megkérdezettek a felsorolt opciók közül a fenntarthatósággal kapcsolatos köztisztviselői kompetenciák erősítéséhez melyik tényezőket tartják a legfontosabbnak.

A válaszadók 40%-a a „természeti értékek és erőforrások elismerése, tisztelete” és az „alkalmazkodóképesség és reziliencia: a változások felismerése és kezelése, a stratégiai tervezési képesség a jövővel kapcsolatos döntések előkészítése, meghozatala során” kompetenciákat emelte ki. Mérsékeltbb jelentőséget tulajdonítottak „a holisztikus, rendszerben való gondolkodás, a problémák integrált megközelítésének képessége” és az „elemző-értékelő problémamegoldó attitűd és kritikai gondolkodás képessége”, valamint „a másokkal való közös tervezés és cselekvés képessége” kompetenciáknak.

A legkevésbé szignifikáns kompetenciák közé sorolódtak „a társadalmi méltányosság és igazságosság támogatása”, a „jövôműveltség: forgatókönyvek, lehetséges alternatív jövöképek elképzelését és kidolgozását és alkalmazását lehetővé tevő képességek”, az „egyéni kezdeményezőkézség: új ötletek, módszerek kidolgozásának képessége, ezek felvállalása, végigvitele”. A „gazdasági, gazdálkodási és menedzsmentismeretek” a köztisztviselők szintén nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget.

2.3. A környezeti fenntarthatósággal kapcsolatos hazai állami, gazdasági és társadalmi törekvésekkel kapcsolatos kérdés szerint: melyik általános állítással ért egyet, válassza ki a két legfontosabbat! A lehetséges válaszok:

- Megfelelő intézkedések és programok történnek, ezek elégségesek az ökológiai egyensúly fokozatos javításához, nem szabad ezeknél radikálisabb változásoknak történnie.
- Túlzott az aggodalom és a riogtatás, a társadalmi jólét és a gazdasági fejlődés fokozatos összehangolása a környezeti szempontokkal jól halad.
- Az atomenergia jelentősebb részaránya az energiaforrások területén kiválthatja a szén- és földgázalapú erőműveket, és a villamosenergia-meghajtású eszközök terjedésével a karbonsemlegesség felé vezető biztos utat jelentheti.
- Minden területen jelentősebb és gyorsabb erőfeszítésekre lenne szükség, ideértve az állami támogatást és ösztönzést a zöldátállásra, a zöldtechnológiák állami szabályozását, a gazdaság zöldinnovációit.
- A polgároknak sokkal nagyobb változtatási hajlandóságot kellene mutatniuk, például a tömegközlekedés autózás helyett, mérsékeltbb fogyasztás és kevesebb hulladék, a helyi termékek előnyben részesítése az exporttermékekkel szemben.

A válaszadók közül kimagaslóan sokan, 2083-an fogalmazták meg, hogy minden területen jelentősebb és gyorsabb erőfeszítésekre lenne szükség, kiemelve az állam szerepét a változás elősegítésében. A másik jelentős, de az előző válaszadók számával csaknem megegyező csoport (1916 fő) a polgárok felelősségét tartotta fontosnak abban, hogy életmódjuk, fogyasztási, közlekedési szokásaik átalakításával tegyenek

a környezeti fenntarthatóságért. A harmadik helyen, még mindig igen jelentős szavazatot (783) kapva támogatták a köztisztviselők az atomenergia részarányának növelését. Látható, hogy a válaszadók döntő többsége az aktív cselekvést tartja célravezetőnek a jelenlegi helyzetben.

2.4. A következő kérdés azt vizsgálta, hogy a tisztviselőknek mi a véleménye a hazai normakövetésről (szabályok betartása) a környezetvédelem területén. A válaszadók több opcióból egy állítást jelölhettek be.

A környezetvédelmi normakövetés tág fogalom.⁹ Idesorolhatók olyan alapvető társadalmi normák, mint a hulladék szabályos elhelyezése, a vízvédelem, a károsanyag-kibocsátás mennyiségének csökkentése, az étel- és italpazarlás elkerülése stb.

Társadalomszociológiai oldalról lényeges, hogy milyen percepció él „mások”, a „többség” normakövetési attitűdjével kapcsolatban, mivel ez a percepció visszahathat saját döntéseinkre, cselekedeteinkre is. A visszahatás lehet pozitív, azaz erősíti a környezetvédelem fontosságával kapcsolatos tudatosságot. A visszahatás lehet negatív is, azaz gyengítheti a környezetvédelemmel kapcsolatos motivációt, tudniillik ha a többség úgyis normásértő, akkor nem számít, hogy a kisebbség normakövető.

A tisztviselők közel 85%-ának rendkívül negatív feltevése van arról, hogy a környezetvédelemmel kapcsolatos alapvető társadalmi normák betartása milyen mértékben valósul meg, illetve milyen a normakövetéshez fűződő társadalmi alapattitűd. A válaszadók 30%-a szerint „[a]z emberek nagy többsége nem tanúsít normakövető magatartást környezetvédelmi kérdésekben”, további 25%-a szerint „[a]z emberek jelentős része alkalmasszerűen betartja, vagy éppen megszegi a társadalmi normákat”, míg további 18%-a szerint „[a]z emberek nagy többsége nincs is tudatában a normáknak”. Mindössze 13% gondolja úgy, hogy „[a]z emberek nagy többsége betartja a társadalmi normákat”. A válaszadók életkora, a nemek és az iskolai végzettség szerinti bontás sem mutat nagyobb eltérést az összesített átlagtól.

A „mások” normakövetési hajlandóságáról szóló egyéni percepciónak tapasztalati, általánosabb társadalmi érzelmi alapjai vannak. A véleménymérésnek ez az eredménye további kutatási kérdéseket generál, többek között annak a felmérését, hogy a negatív percepció milyen cselekvést, nagyobb környezetvédelmi, illetve normakövetési aktivitást vagy inkább passzivitást indukál a válaszadókban.

2.5. A felmérés felvetette azt az általános kérdést, hogy a válaszadó „[m]it gondol a hazai társadalom környezettudatosságáról?”

A lehetséges válaszok:

- Az emberek többsége ezt a szempontot általában figyelmen kívül hagyja, az első a megélhetés.
- Az emberek tisztában vannak a környezeti gondok súlyosságával, de mindenki a másiktól és az államtól várja a megoldást.

9 FÜLÖP 2018.

- Az emberek egy kisebb része már beépítette a gondolkodásába és a magatartásmódjába a környezettudatosságot.
- Az emberek jelentős része már beépítette a gondolkodás- és magatartásmódjába a környezettudatosságot.

Rendkívül hasznos információt szerezni arról, hogy a köztisztviselők vélekedése szerint milyen a társadalom hozzáállása a környezeti fenntarthatóság irányába való elmozdulás felé, mennyire épülnek be ezek a szempontok a mindennapokba.

Érdekes és némileg ellentmondásos válaszokat adtak a köztisztviselők. Egyfelől a legtöbben, 1054-en az óvatos optimizmusra okot adó választ részesítették előnyben, ugyanakkor összességében mégis a pesszimizmus volt a jellemző a társadalom megítélésében, hiszen csaknem ugyanannyian, 848-an, illetve 833-an választották a két legrosszabb lehetőséget, azaz az államra és a többi emberre való várakozást, illetve a megélhetés elsőbbségét. Feltűnő, hogy a fiatalabb generáció (1980–1995 és 1996–2010) jelentősen rosszabbnak ítéli meg a helyzetet, közel 70-75%-uk pesszimista, míg az idősebb generáció (1946–1964 és 1965–1979) jóval kedvezőbb, bizakodóbb véleményt alkotott. Itt az egyes kérdések megítélésében szignifikáns eltérés is mutatkozik!

2.6. A következő kérdés így szólt: „Mit gondol, melyek lehetnek a környezettudatos életvitel legfőbb motiváló tényezői?”

A lehetséges válaszok:

- Belső késztetés a természet- és környezetvédelem elsődlegesnek tekintésére.
- A jövő generációi iránt érzett felelősség.
- Anyagi ösztönzők, azaz a fenntartható fogyasztásból eredő megtakarítások.
- A normakényszer, azaz a jogszabálykövetés.
- A divat, mások szokásainak követése.

A válaszlehetőségek közül a megkérdezettek egyértelműen a belső késztetést helyezték az első helyre, második a jövő generációi iránt érzett felelősség kérdésköre lett, amely a rangsorolás során második választásként a legtöbb jelölést kapta. A harmadik helyen az anyagi ösztönzők szerepét emelték ki a válaszadók, majd ezt messze lemaradva követi negyedikként a normakényszer és mélyen utolsóként a divat, mások szokásainak követése.

Életkor szerinti bontásban megfigyelhető, hogy a legfiatalabb generációnál, az 1996–2010 között születetteknél az anyagi ösztönzők a rangsor első helyén megelőzik a jövő generációi iránti felelősséget, sőt, a normakényszer az utolsó helyre szorul a divat mögött. A képzettség szerinti bontásnál az figyelhető meg, hogy a képzetebbek nagyobb arányban választották első helyre a belső késztetést mint motiváló tényezőt, sőt, a végzettség emelkedésével kissé nagyobb jelentőséget tulajdonítanak (rangsor 1. helye: érettségi 14%, alapképzés 17%, mesterképzés 24%, PhD/DLA 19%) az anyagi ösztönzők szerepének. A rangsorolás második helyén a jövő generációi

iránti felelősség, a belső készítés és az anyagi ösztönzők megítélése között kevesebb eltérés tapasztalható, azonban a normakényszert a magasabb végzettségűek jóval nagyobb arányban jelenítik meg (13–18%), mint az érettségizettek (8%).

2.7. A fogyasztói altruizmusra irányuló kérdés következtet: „Milyen »saját« fogyasztási vagy kényelmi szokásáról mondana le a kisebb környezetterhelés érdekében? Válasszon hármat!”

- húsfogyasztás 50%-os mérséklése;
- teljesen húsmentes étkezés;
- autóhasználat 50%-os mérséklése;
- teljes áttérés az autómentes közlekedésre;
- hazai termékek választása esetén 20% többletköltség vállalása;
- hazai termékek választása esetén 50% többletköltség vállalása;
- hazai termékek választása minden esetben, ahol lehetséges, ártól függetlenül;
- ételmező-önellátás (zöldség, gyümölcs) a fogyasztásunk 20%-ában;
- ételmező-önellátás (zöldség, gyümölcs) a fogyasztásunk 50%-ában;
- teljes körű ételmező-önellátás (zöldség, gyümölcs).

A hús előállításához nagyon sok energiára és takarmányra, valamint vízre van szükség, így az állattenyésztési ágazat jelentős üvegházgáz-kibocsátással rendelkezik. Ugyanez elmondható a közlekedésről is. Fontos megfigyelni, hogy a köztisztviselők milyen áldozatvállalásra hajlandók, illetve képesek.

A válaszadók körében nagy többséggel a húsfogyasztás 50%-os mérséklése (1503), az autóhasználat 50%-os mérséklése (1633), valamint a hazai termék vásárlása esetén 20% többletköltség vállalása (1151) végzett az első három helyen. Emellett kiemelendő az ételmező-önellátás (zöldség, gyümölcs) gondolatának megfontolása (898). Az eredmények szerint a köztisztviselők nagy része kompromisszumkész úgy a saját kényelme, mint az anyagi jóléte tekintetében is a környezeti fenntarthatóság érdekében. Ezzel egy időben megfigyelhető – különösen a képzettek körében – a radikális változástól való idegenkedés és az átmeneti megoldások előnyben részesítésének attitűdje. Vezető-beosztott relációban nem mutatkoznak számottevő eltérések; a végzettség főként a közlekedési szokások megváltoztatására való hajlandóságban érzékelhető.

2.8. Az édesvíz érték, és egyre szűkösebben áll rendelkezésre, ezért a felmérés foglalkozott azzal, hogy mit kellene tenni azért, hogy a háztartások víztakarékosabban működjenek. A köztisztviselők a két legfontosabbat választották ki a lehetséges válaszokból:

- Vízhatalmali szokások megváltoztatása: például külön gyűjtjük a kifolyatott vizet, amíg a meleg víz meg nem érkezik, és a szobanövények locsolására fordíthatjuk.
- Vízhatalmali szokások megváltoztatása: a gyerekek fürdéséhez használt vizet a felnőttek fürdéséhez használják fel.

- Esővízgyűjtés: hordót vagy más víztartályt szereljünk az udvarban az ereszcsonak alá, és az összegyűjtött esővízzel öntözzük a kertünket.
- Beruházás a víz hasznosításába: gyűjtsük össze a háztartásban keletkező szürke vizet (például kézmosás, fürdés után visszamaradó vizet), és egy csatornával vécéöblítésre használjuk fel.
- Beruházás a víztakarékosságra: takarékos csaptelepek, kifolyók (perlátorok) felszerelése.
- Gazdasági ösztönzők: hajlandó lennének magasabb vízdíjat fizetni, avégett, hogy a szennyvíztisztítók a megfelelő minőségű vizet a nem közvetlen fogyasztásra szánt mezőgazdasági termények öntözésére használják fel.
- Gazdasági ösztönzők: vezessenek be sávós vízdíjat (az átlagfogyasztásig kedvezményes, a fölött teljes költségeket tükröző tarifák).

A válaszadók körében az esővízgyűjtés végzett magasan az első helyen (1800), a második és harmadik helyen pedig a beruházás a vízhasznosításba (1205), illetve víztakarékosságra (1026) végzett. Az elmúlt év aszályos időjárása a válaszadók jelentős részében mély nyomot hagyott, hiszen ez a javasolt megoldás szinte csak családi, jobb esetben társasházak esetében gyakorolható, mégis ez végzett az első helyen. A nemek szerinti bontás vizsgálata során megfigyelhető, hogy a férfiak nagyobb arányban részesítenék előnyben a gazdasági ösztönzők bevezetését, míg a nők elsősorban takarékoskodnának, illetve nagyobb hajlandóságot mutatnak a vízhasználati szokásaik megváltoztatására. A végzettség szerinti bontás nem mutatott számottevő eltérést a kérdés megítélésében a köztisztviselők között. Az életkor szerinti bontásban sincsenek jelentős különbségek; egyetlen aspektus, a vízhasznosításba való beruházási hajlandósága a legfiatalabb korosztálynak (1996–2010) magasabb (27%) az idősebb korosztályok (1946–1964) esetén kapott eredményekhez képest.

2.9. A következő kérdés a klímaszkeptikusság indirekt mérésére irányult: „Mennyire ért egyet azzal, hogy az emberi eredetű CO₂ kibocsátást csökkenteni kell?” A válaszlehetőségek az alábbiak voltak:

- Teljes mértékben.
- Inkább egyetérték.
- Inkább nem értek egyet.
- Egyáltalán nem.

A válaszadók 88%-a teljes mértékben vagy inkább egyetért a feltett kérdéssel. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a szkeptikusok aránya meghaladja a 8%-ot, és meglehetősen magas a bizonytalanok („inkább egyetérték” válaszúak) aránya (32%). A kérdésre adott válaszokat a vezető/nem vezető vagy a közszolgálatban eltöltött idő dimenzióiban vizsgálva nem tapasztalható szignifikáns különbség. Ugyanakkor a csak érettségivel rendelkezők körülbelül 5%-kal nagyobb arányban tartoznak az „inkább egyetérték” kategóriába, a „teljesen egyetérték” válasz rovására. Ez az eredmény

a tudásátadás és a szemléletformálás területén az iskolai végzettség szerinti differenciálás szükségességét sugallja.

2.10. A felmérés a klímaváltozás megelőzésére irányuló nemzetközi erőfeszítések iránti bizalmat, optimizmust is vizsgálta: „Mit gondol a 2015-ös Párizsi Megállapodás kibocsátáscsökkentési célkitűzéseinek megvalósulásáról?” A válaszlehetőségek az alábbiak voltak:

- Rendszerben, időarányosan halad a megvalósításuk.
- Meg fognak valósulni, de az eddigénél sokkal többet kell tenni érte.
- Nem fognak megvalósulni, de sikerül valamennyire csökkenteni a kibocsátásokat és ezzel a globális felmelegedést.
- Semmi sem fog megvalósulni a célkitűzésekből.

A válaszadók 53%-a szerint nem vagy csak kis részben fognak megvalósulni a célok, 30% pedig úgy véli, hogy ugyan még van remény, de sokkal többet kellene tenni érte. Ezzel szemben 10% szerint semmit sem fogunk elérni az éghajlatvédelem terén. Úgy tűnik, hogy az alacsonyabb köztisztviselői besorolásúak és iskolai végzettségűek peszsimistábbak e kérdésben, ugyanakkor a vezető/nem vezető dimenziókban nincs érdemi különbség.

2.11. A következő kérdés a városi hőszigetjelenséggel kapcsolatos védekezés „főszereplőire” irányult. „Mi a véleménye az alábbi állításról? »A városi hőszigetelés ellen a legtöbbet az ingatlanulajdonosok tehetnek.« Válassza ki, azt az egy állítást, amivel leginkább egyetért!” A válaszlehetőségek az alábbiak voltak:

- Egyetértek, a kertekben nem kell mindent lebetonozni és a fákat kivágni.
- Részben egyetértek, de az államnak ebben nagyobb szerepe van.
- Részben egyetértek, de az önkormányzatnak ebben nagyobb szerepe van.
- Nem értek egyet, mert csak a nem lakossági ingatlanulajdonosok (például önkormányzatok, kereskedelem, ipar stb.) kötelezhetők hőszigetelés-védelemre.
- Nem értek egyet, ez az állam és az önkormányzatok feladata, egy-egy ingatlanulajdonos nem tud sokat tenni.

A kérdés elsősorban nem a tudásra, hanem az attitűdre irányult, ugyanis mindegyik válaszlehetőség részben helyes. A válaszok szerint három attitűdtípus határozható meg:

- Az „egyetértek, a kertekben nem kell mindent lebetonozni és a fákat kivágni” attitűd a személyes felelősségen alapul;
- A „részben egyetértek, de az államnak ebben nagyobb szerepe van” vagy a „részben egyetértek, de az önkormányzatnak ebben nagyobb szerepe van” vagy a „nem értek egyet, ez az állam és az önkormányzatok feladata, egy-egy ingatlanulajdonos nem tud sokat tenni” attitűddel rendelkezők az állami/közigazgatási felelősségvállalást várják el;
- „Nem értek egyet, mert csak a nem lakossági ingatlanulajdonosok (például önkormányzatok, kereskedelem, ipar stb.) kötelezhetők hőszigetelés-védelemre.”

A válaszadók 30%-a a személyes felelősséget választotta, míg körülbelül 54% az államtól vagy önkormányzattól várná a városi hősziget hatás mérséklésére irányuló intézkedések bevezetését. Emellett a gazdasági szereplők lehetőségeit alig 10% jelölte meg. Az életkor szerint szignifikáns megoszlás volt tapasztalható: a személyes felelősséget kétszer annyian vállalták fel az 1946–1964 között születettek közül, mint az 1996 után születetteknel. A képzettség szerinti differenciáltság nem volt szembevetendő, bár a személyes felelősség felismerése valamivel erősebb a mesterdiplomával és doktori fokozattal rendelkezők körében, mint a minta egészében.

Figyelemre méltó a keresztaszimmetria a foglalkoztató szerinti megoszlásban: a kormányzati dolgozók a saját felelőségüket alul, az önkormányzatiakét pedig túlértékelték. Ezzel szemben az önkormányzatoknál dolgozók ehhez képest fordítottan vélekedtek: saját felelőségüket kisebbnek, a kormányzatban dolgozókékat nagyobbak ítélték. A keresztaszimmetria mértéke 2–4% a minta átlagához képest, ami arra figyelmeztet, hogy a szemléletformálás során erősíteni kell a szolidaritást és a közös, de megkülönböztetett felelősség elvének követését.

2.12. A következő kérdés azt kérte a válaszadóktól, hogy állítsanak fel egy sorrendet aszerint, hogy milyen cselekvési szintet és szereplőt tartanak fontosnak a fenntarthatóbb világ megvalósításában. Az alábbi tematikából választhattak:

- egyéni, családi dimenziók;
- kisközösségi, társadalmi önszerveződési szint;
- települési, önkormányzati szint;
- regionális szint;
- gazdasági szereplők tevékenysége;
- állami (nemzeti) szint;
- államközi megállapodások;
- nemzetközi szervezetek.

A válaszokból kiolvasható preferenciák rámutatnak arra, hogy a globális–regionális–ország–lokalitás–otthon skálán a válaszadók hol látják a felelősségi és cselekvési súlypontokat. Az egyéni preferenciasorrend súlyozott számítása alapján a válaszadók egyértelműen az állami (nemzeti) szintű cselekvést tartják a legfontosabbnak, ezt követően pedig a gazdasági szereplők tevékenységét ítélték a második legfontosabb felelősségi szintnek. A sorban harmadik az államközi megállapodások, a negyedik pedig a nemzetközi szervezetek felelősége lett. Kisebb különbségekkel, de a további preferenciarend: 5. a települési, önkormányzati szint, 6. az egyéni, családi dimenzió, 7. a regionális szint, 8. a kisközösségi, társadalmi önszerveződési szint.

Mivel a válaszadók mindegyike a magyar kormány tisztviselője, ezért az állami szintű cselekvés kiemelt fontossága mérsékelten tekinthető az osztársadalmi vélemény képviselőjének. Feltételezhető, hogy a kormányzati tisztviselő az általa megszokott gondolkodási sémának megfelelően a makroszintű problémák esetén az állami, kormányzati és közigazgatási problémamegoldásra fókuszál. Vélhetően azonban nem

áll távol ez a megközelítés a társadalmi átlagtól sem, különösen ha figyelembe vesszük a szocializmusból örökölt, az állammal szemben gyakorolt paternalista társadalmi elvárást vagy a jelenlegi aktív és fejlesztő államképet, amelyet a jelen kormányzat demonstrál Magyarországon. Az államközpontú szemlélettel szembeni kritika arra hivatkozik, hogy fontosabb az államok közötti globális és regionális együttműködés szemben egyes államok kormányainak nacionalista bezárkózásával.¹⁰ A „globalista szemléletű” kritika állandó problémája, hogy a különböző cselekvési szinteket gyakran egymással szembeállítja és nem egymás mellé rendeli. A szupranacionális szintű cselekvés túlzott hangsúlyozásának megnyilvánulásai azok a nemzetközi csúcstalálkozók és kongresszusok, amelyeket nem követ állami szintű cselekvés. Az államkormányzás szintjén vannak meg leginkább azok a hatáskörök (szabályozás), erőforrások és cselekvési potenciálok, amelyeket egy állam polgárai tudatosan vagy intuitív módon megszólítanak a problémák kezelésében.

A felmérés azt igazolta, hogy a felsorolt cselekvési szintek, a preferenciamutatók 3. és 8. szintje között nagyon kevés különbség volt. Az állam és a gazdasági szereplők felelőssége kiemelkedett, viszont a többi cselekvési szint csaknem párhuzamosan és egyenrangúan fontosnak ítéltetett. Ez a megfelelő társadalmi válasz a globális és nemzeti szintű cselekvés közötti, gyakran erőltetett elméleti és ideológiai töltetű szembeállításra.

3. Környezeti fenntarthatósági gyakorlatok a köztisztviselői munkában

3.1. A nyitókérdés általános jelleggel arra irányult, hogy a válaszadó a környezetvédelmi témát be tudja-e építeni közigazgatási munkájába. A válaszlehetőségek között preferenciasorrendet kellett felállítani, kiemelve a két leginkább jellemző attitűdöt. A tisztviselők nem részesítették előnyben sem azt a választ, hogy „ha azonban nincs rá jogszabály, akkor tevékenységi körömben nem vehetők figyelembe a környezetvédelmi aspektusok”, sem azt a gyakran felmerülő feltevést, hogy „mivel általában nincsenek egyértelmű ügyintézési és vezetői iránymutatások a környezetvédelmi szempontok mérlegelésére, ezért inkább terhet, nehézséget jelentenek”.

A válaszok 80%-ának megközelítése az, hogy „a köztisztviselői »ethosz« megköveteli a közérdek védelmét, így a köztisztviselőnek etikai kötelezettsége, hogy tevékenysége során figyelembe vegye a környezeti aspektusokat”, valamint az, hogy „személyes meggyőződésem, hogy a környezetvédelemhez mindenkinek hozzá kell járulnia, ezért a munkámban is keresem, hogy hol tehetek ennek érdekében”.

Elenyésző 1-2% választotta csak az „általában nincs elegendő ismeretem, információm a környezetvédelmi szempontok korrekt megítélésére”, illetve az „az én munkakörömben erre nincs lehetőség” válaszokat. Ez rámutat arra is, hogy a környezetvédelemmel kapcsolatos komplex ismeretek tudatosítása magas szintű, és alig találkozzunk az ismeretek hiányával, illetve a passzivitás jelenségével.

¹⁰ HARARI 2020.

3.2. A következő kérdés a környezeti altruizmusnak a munkavégzéshez kapcsolódó egyes formáit vizsgálja. Arra a kérdésre, hogy „az Ön munkavégzéséhez milyen személyes, környezetkímélő tevékenységek kapcsolódnak?“, az alábbi válaszlehetőségek közül kellett a két legjellemzőbb állítást kiválasztani.

- Biciklivel vagy gyalog járok munkába.
- Tömegközlekedéssel járok munkába.
- Hacsak nem kötelező, elkerülöm a nyomtatást.
- Odafigyelek az elektronikus eszközök, a világítás lekapcsolására, amikor nem használom őket.
- Van és használom a munkahelyi szelektív hulladékgyűjtőt.
- Legalább heti egy napon vagy akár teljesen húsmentesen étkezem.
- Hivatalos külföldi utazással szemben előnyben részesítem az online rendezvényeket.

A megadott hét környezetkímélő opció mindegyike lényeges, de hatásuk különböző léptékű. A személyes lehetőségek is behatárolják az egyéni preferenciát, és az altruizmusnak is vannak fokozatai, például a világítás vagy a nyomtatás felesleges használatának kerülése lényegesen kisebb fokú altruizmust mutat, mint a kényelmes autózás helyetti kerékpáros vagy gyalogos munkába járás.

A válaszadók több mint 50%-a a nyomtatás és a világítás szükségtelen használatát jelölte meg a rá legjellemzőbb környezetkímélő formaként. Közel 30% inkább biciklivel, gyalog vagy tömegközlekedéssel jár munkába, azaz ennyien a magasabb fokú altruista cselekvésre is hajlandók. Hasonló mértékben részesítik előnyben a munkahelyi szelektív hulladékgyűjtést, amely csekélyebb mértékű áldozatvállalást jelent.

Közel 10% a „legalább heti egy napon vagy akár teljesen húsmentesen étkezem” opciót választotta, ami a női válaszadókra jóval magasabb mértékben, a férfiakra csupán 1-2%-ban jellemző. Ennél lényegesen kisebb mértékben jelenik meg az „a hivatalos külföldi utazással szemben előnyben részesítem az online rendezvényeket”, ami többrétegű következtetésekre vezethet. Utal arra, hogy a további opciók többsége mellett relatíve jelentéktelennek ítélik, miközben egy repülőút vagy egy hosszú autót kiváltása egy online beszélgetéssel nagyon jelentős környezetkímélő hatással jár. A kapcsolati kultúra továbbra is erős hivatkozás a környezetkímélő alternatívával szemben, mivel a személyes megbeszéléssel nem egyenértékű a virtuális térben való megbeszélés.

3.3. A felmérés kitért arra, hogy a válaszadó milyen rendszerességgel vesz részt környezetvédelmi, klímatudatos vagy fenntarthatósági témájú rendezvényen. A lehetséges válaszok:

- évente többször;
- évente körülbelül egy alkalommal;
- ritkábban, mint évente egyszer;
- soha nem vettem részt.

Az eredményekből az derül ki, hogy ugyan a környezeti fenntarthatósági kérdések kiemelt figyelmet kapnak a köztisztviselők körében, a 2946 válaszadó közül 1558 még soha nem vett részt, míg 797 fő az éves rendszerességnél is ritkábban látogat érintett témakörű rendezvényt – ami összesen a válaszadók 80%-át jelenti. A válaszadók 10,1%-a évente egyszer vesz részt fenntarthatósági rendezvényen, és csak 6,4%-uk rendszeres látogatója ezeknek az eseményeknek.

A végzettség szerinti bontásból egyértelműen kiderül, hogy minél magasabb végzettséggel rendelkezik valaki, annál többet jár környezeti fenntarthatósági rendezvényekre. Az érettségizetteknél a soha vagy ritkábban mint egy év választ adta a válaszadók 88,5%-a, míg évente több alkalommal mindössze 2,9% vesz részt ilyen tárgyú eseményen. Ezzel szemben a PhD/DLA-végzettségűek 15,6%-a látogat el hasonló rendezvényre évente több alkalommal, míg a „soha” vagy az „éves rendszerességnél ritkább” opciót 71,5%-uk jelölte meg.

3.4. Speciális kérdés irányult arra, hogy a válaszadónak mi a véleménye, a közétkezési szolgáltató közbeszerzése során – az áron kívül – milyen szempont jelenjen meg. A lehetséges válaszok az alábbiak voltak:

- A hazai termelőktől beszerzett alapanyagok aránya.
- A lehető legrövidebb ellátási láncon keresztül szerezzék be az alapanyagokat.
- Minősített bioélelmiszer-gyártóktól beszerzett anyagok aránya.
- A szállított ebédek minősége, kedveltsége (független felméréssel).
- Szénhidrát-, zsír- és sószegény ebédek aránya a kínálatban.

A válaszadók körében egyértelműen az alapanyagok hazai termelőktől való beszerzése végzett az élen, 1838-an választották ezt a lehetőséget. A lehető legrövidebb ellátási láncon való beszerzés is jelentős mennyiségű, 1653 szavazatot kapott. Szignifikánsan elmaradva a harmadik helyen az ételek minőségét tartották fontosnak a válaszadók 896 szavazattal. A szénhidrát-, zsír- és sószegény ételekhez való hozzáférés is viszonylag fontos szempontnak számított a válaszadók között, míg a minősített bioélelmiszer beszerzését kevésbé találták fontosnak.

A nemek szerinti bontásban az látható, hogy a nők nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a szénhidrát-, zsír- és sószegény ételek fogyasztásának, és nagyobb mértékben részesítenék előnyben a bioélelmiszereket. Hasonló prioritást élveznek ebben a csoportban a hazai termelők által előállított termékek.

Az életkorral egyenes arányú tendenciát mutat a bio- és a minőségiélelmiszer-fogyasztás előnyben részesítése. A fiatalabbak (1980–1999) a bioélelmiszert, az idősebbek (1965–1979) a hazai termelőktől való beszerzést, a szénhidrát-, zsír- és sószegény ételekhez való hozzáférést, valamint a minőséget részesítik előnyben, a még idősebbek (1946–1964) pedig ugyancsak a szénhidrát-, zsír- és sószegény ételekhez való hozzáférés mellett a lehető legrövidebb ellátási lánc igénybevételét tartják fontosnak.

3.5. A következő kérdés azt vizsgálta, hogy a munkahelyi zöldítés terén melyik a két legszükségesebb lépés az alábbi válaszopciók közül:

- papírmentes iroda (e-ügyintézés);
- szelektív hulladékgyűjtés;
- kerékpáros-közlekedés segítése (például öltöző, zuhanyozó);
- dolgozók zöldtovábbképzése;
- vezetők zöldtovábbképzése;
- home office részleges bevezetése;
- nincs szükség e téren lépésekre, nem lehet érdemleges hatást elérni.

A válaszadók jelentős többsége a papírmentes irodát és a home office részleges bevezetését preferálta; a szelektív hulladékgyűjtést pedig közel egyharmad támogatta. A további opciók lényegesen kisebb jelentőséget kaptak a válaszokban, így a dolgozók és a vezetők zöldtovábbképzését csekély fontosságúnak ítélték, de közel egyötöd így is a preferált kategóriák közé sorolta. A kerékpáros-közlekedés támogatását – valószínűsíthetőleg az alacsony biciklis kultúra miatt – csak minden tizedik válaszadó ítélte a legszükségesebbnek.

A válaszadók döntő többsége (85%) nem tagja, illetve nem állandó támogatója fenntarthatósággal vagy környezetvédelmi kérdéssel foglalkozó civil szervezetnek. A civil szervezeti aktivitást nem mutató válaszadók 90%-a ugyanakkor rendszeresen vagy alkalmászerűen támogat ilyen tevékenységű szervezeteket.

3.6. A zárókérdésben az intézmények zöldminősítése iránt érdeklődtünk, a következő kérdéssel: „Mennyire tartaná fontosnak, hogy a hivatalokban, közintézményekben bevezetésre kerüljön a »környezetbarát intézmény« minősítés? Válassza ki azt az egy állítást, amivel egyetért!” A válaszlehetőségek ezek voltak:

- Fontosnak tartom; kifejezetten büszkeséggel töltene el, támogatnám az ehhez kapcsolódó intézkedéseket.
- Inkább hasznosnak tartanám, ha a fenntarthatósági szempontok megjelennének az intézmény napi életében és működésében, de ne ez legyen a mindent meghatározó szempont.
- Jelenleg inkább tehernek látnám, a kapacitás- és forráshiányos közfeladat-ellátásban elvonná a figyelmet az alaptevékenységről.
- Nem alapvető szempont, hogy az intézmény hogyan viszonyul a környezeti és fenntarthatósági kérdésekhez.

A válaszadók 37%-a egyértelműen fontosnak tartja, míg 46%-a másodlagos szempontként támogatná a zöldintézmény minősítés bevezetését. Mindössze körülbelül 10% gondolja úgy, hogy teher lenne a környezetbarát intézmény minősítés bevezetése. Nemek szerint, illetve a vezető, nem vezető dimenziókban nincs számottevő különbség a válaszokban. A közszolgálatban eltöltött idő szerint a fiatalabb korosztály egyértelműen magasabb arányban (nagyjából 5%-kal) preferálja ennek bevezetését.

Összegző értékelés, konklúziók

Az attitűdelemzés keretében feltett kérdések egy része a *személyes és családi elkötelezettséget, motivációkat vizsgálta*. A környezettudatos életvitel legfőbb motiváló tényezői vonatkozásában a válaszadók egyértelműen a belső késztetést helyezték az első helyre, „csak” második a jövő generációi iránt érzett felelősség. A legfiatalabbak körében az anyagi ösztönzők megelőzik a jövő generációi iránti felelősséget, sőt, a normakényszer az utolsó helyre szorul. A fenntarthatósági attitűd szempontjából lényeges, hogy a válaszadók miről lennének hajlandók lemondani. A tisztviselők nagy többséggel a húsfogyasztás felére csökkentését és az autóhasználat 50%-os mérséklését helyezte az első helyre, ami arra utal, hogy tisztában vannak a fogyasztással és a mobilitással kapcsolatos környezeti problémákkal. Szintén jelentős az ételmisszer-önellátás (zöldség, gyümölcs) gondolatával való foglalkozás és a hazai termékek preferálása. E válaszokat megerősítette két további kérdés is, amely szerint a tisztviselők tisztában vannak a klímaváltozás elleni egyéni/családi fellépés valós lehetőségeivel, továbbá a háztartási víztakarékosság módozataival. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a férfiak nagyobb arányban részesítenék előnyben a gazdasági ösztönzők bevezetését, míg a nők elsősorban takarékoskodnának, illetve nagyobb hajlandóságot mutatnak a szokásaik megváltoztatására.

Az attitűdelemzés keretében részletesen vizsgáltuk, hogy mi a válaszadók véleménye a *társadalom fenntarthatósági elkötelezettségéről*. A hazai társadalom környezettudatosságáról a tisztviselők nagyobb része (körülbelül 45%-a) az óvatos optimizmusra okot adó választ részesítette előnyben. Feltűnő, hogy a fiatalabb generációk jelentősen rosszabbnak ítélik meg a helyzetet, közel 75%-uk pesszimista, míg az idősebbek bizakodóbb véleményt alkottak. Vizsgáltuk, hogy a válaszadók mit gondolnak a környezetvédelemmel kapcsolatos jogi és erkölcsi szabályok betartásáról (normakövetés). A tisztviselők nagyjából 85%-ának negatív feltevése van arról, hogy a környezetvédelemmel kapcsolatos alapvető társadalmi normák betartása milyen mértékben valósul meg; ezen belül a tisztviselők majd egyharmada szerint „az emberek nagy többsége nem tanúsít normakövető magatartást környezetvédelmi kérdésekben”. Mindössze 13% bízik az emberekben, hogy betartják a társadalmi normákat. E jelenség további kutatásokat igényel, többek között annak a felmérését, hogy a negatív percepció milyen cselekvést von maga után, vagy inkább passzivitást indukál.

Egy további kérdéscsoport a *hazai környezeti és fenntarthatósági teljesítményről és a kapcsolódó szakpolitikákról kialakult véleményt* tudakolta. A *level of governance* (azaz a fenntarthatósági stratégiai irányítás) szintjét illetően a válaszadók az állami (nemzeti) szintű cselekvést tartják a legfontosabbnak, ezt követően pedig a gazdasági szereplők tevékenységét ítélték a második legfontosabb felelősségi szintnek. Ez az eredmény megerősíti a tisztviselői gondolkodási sémát, amely az állami, kormányzati és közigazgatási problémamegoldásra fókuszál. Vélhetően ez a kép nem áll távol a társadalmi átlagtól, különösen ha figyelembe vesszük a szocializmusból örökölt paternalista társadalmi várakozást az állammal kapcsolatban, vagy a jelenlegi ak-

tív és fejlesztő államképet, amelyet a kormányzat demonstrál Magyarországon. Szignifikánsan kevésbé fontosnak ítélték meg a válaszadók a nemzetközi szint szerepét, egy egyúttal adekvát válasz a globális és nemzeti szintű cselekvés közötti, gyakran erőltetett elméleti és ideológiai töltetű szembeállításra. Ami a hazai fenntarthatósági előrehaladást illeti, a válaszadók több mint 90%-a (!) szerint minden területen jelentősebb és gyorsabb erőfeszítésekre lenne szükség, kiemelve az állam szerepét a változás elősegítésében. Szintén jelentős azok száma, akik az emberek felelősségét tartották fontosnak abban, hogy életmódjuk, fogyasztási, közlekedési szokásaik átalakításával tegyenek a környezeti fenntarthatóságért. Örömteli és optimizmusra adhat okot, hogy a válaszadók döntő többsége az aktív cselekvést tartja célravezetőnek a jelenlegi helyzetben. Az aktívabb cselekvés sürgetése tükröződik abban is, hogyan állnak a válaszadók a klímaváltozás megelőzéséhez. A 2015-ös Párizsi Megállapodás kibocsátás-csökkentési célkitűzései a válaszadók 53%-a szerint nem (vagy csak kis részben) fognak megvalósulni a célok, 30% pedig úgy véli, hogy ugyan még van remény, de sokkal többet kellene tenni érte. Úgy tűnik, az alacsonyabb köztisztviselői besorolásúak és iskolai végzettségűek pesszimistábbak e kérdésben, ugyanakkor vezető, nem vezető dimenziókban nincs érdemi különbség. Ugyanakkor a klímaszkeptikusok (akik szerint az éghajlatváltozás nem antropogén eredetű, így nincs értelme cselekedni a megelőzés terén) aránya mindössze 8%.

A kutatás egyik hipotézise szerint a környezettudatos szemlélet és munkavégzés ismereti alapjait erősíteni kell. A tisztviselők válaszai részint a közigazgatási továbbképzések, részint a felnőtt-, illetve a felnövő társadalom edukációjával kapcsolatban is fontos támpontokat adtak. Több kérdés esetén az iskolai végzettség emelkedésével egyenes arányban javult a helyes válaszok aránya. Következtetésünk szerint a teljes köznevelési, felsőoktatási és felnőttképzési spektrumot integráltan, a közmédia kapacitásait is figyelembe véve kell a környezeti fenntarthatósággal kapcsolatos ismeretek edukációjának stratégiáját a kormányzati, akadémiai és civil szféra összefogásával elkészíteni. A leghatékonyabb tanulási és tanítási technológiát felhasználva, az ismeretek bővítésével a környezettudatos gondolkodás jelentősen fejleszthető, és ennek kritikus tömege számottevő változásokat tud hozni az állam és a társadalom innovációs potenciáljának fejlesztésében is.

A tisztviselői munkavégzés során felmerülő környezeti, fenntarthatósági vonatkozású kérdések egy része a válaszadók saját munkavégzésére irányult. A válaszokból az derült ki, hogy a köztisztviselők 80%-a úgy gondolja, hogy a tisztviselői környezeti tevékenység alapja a köztisztviselői „ethosz”, valamint a személyes meggyőződés. Ez az eredmény egyszerre meglepő és pozitív. Meglepő, mivel a tisztviselő tevékenysége jogszabályhoz kötött, a „normatív” beállítottság a jogalkalmazást, a jogszabályok betartását és betartatását szigorú működési keretnek tekintő. Pozitív, hogy a tisztviselők jelentős többsége a kreatív mozgásteret saját etikai felelősségével, ethosszal tölti meg, és ebből vezeti le általános cselekvési és szakmai felelősségét (cselekvésetika és szakmaetika) a környezeti problémákra vonatkozóan.

Irodalomjegyzék

- BARANYAI Gábor – CSERNUS Dóra Ildikó szerk. (2018): *A fenntartható fejlődés és az állam feladatai*. Budapest: Dialóg Campus.
- CSATH Magdolna (2020): A fenntarthatóság mint emberi és társadalmi fejlődés. *Acta Humana*, 8(1), 25–65. Online: <https://doi.org/10.32566/ah.2020.1.2>
- FÜLÖP Sándor (2018): *Környezetjog – környezeti konfliktusok*. Budapest: Nemzeti Közszerzői Egyetem.
- HARARI, Yuval Noah (2020): *Sapiens: Az emberiség rövid története*. Ford. Torma Péter. Budapest: Animus.
- KOVÁCSEVICS Pál szerk. (2014): *Magyar erdők. A magyar erdőgazdálkodás*. Budapest: Vidékfejlesztési Minisztérium – NÉBIH Erdészeti Igazgatóság.
- NAGY Balázs (2020): A humán és társadalmi fenntarthatóság mutatói nemzetközi összehasonlításban. In Csath Magdolna (szerk.): *A fenntarthatóság árnyalatai*. Budapest: Ludovika, 59–83.